

Škumnění kroužky / indické bangles /

Škumnění kroužky / indické bangles /, jest artikel, který se poněkud volně vyvíjí v Indii, Bombaji a j. a tamní lid je považuje jako církevní ozdoby. Tento průmysl kroužkářský přinesl na Železnobrodsko Turanovo a j. v letech 1901 až 1910 slušný a stálý výdělek i blahobyt a všecken pracující lid byl z prvu po několik roků plně zaměstnan.

Rok 1901

Roku 1901 zařídil první brusírnou na skl. kroužky na Železnobrodsku pan Josef Bulva, z Drákov. Brusírna ta byla v Machlově, u Drákova / v místech kde nyní stojí dřevěný mlýn / Kez - li se výroba kroužků dostala na Železnobrodsko, před tím již několik roků se tyto kroužky brusily na Jabloněcku, Tanvaldsku. Teprve když z ciziny docházelo více objednávek, pak se výroba ta dostala postupně do české oblasti.

Rok 1902.

V roce 1902, zařídili druhou brusírnou na Železnobrodsku bratři Jaroslav a Josef Líllové z Drákova a to pod záštitou na "Kopani" u pana Šmíčka kde byl pohon vodní.

Postup při brusění kroužků byl tento: Škulné huti vyráběly surovinu, která zvážena na kilogramy a v pytlích byla z huti přivážena do brusíren z prvu na jednokolejním voze ku zpracování. Aut se v tom čase zádka ještě používalo. Surovina ta byla v hrníčkách a každý hrníček obsahoval široký: pět kroužků, úzký: 7 až 8 kroužků.

U těchto hrníčků se v brusírně nejdříve musely odstranit olva. To se udělovalo tím, že ostroem ocelovou špičí se zevnitř olva u hrníčku odkroužilo pak malým tuknutím do olva, toto vyšlo. Pak se tyto hrníčky rozsekaly / pukaly / v řezech na jednotlivé kroužky.

Tyto se, sekaly, púkalý, na t. zv. sekacím pís-
kovcovém kamení, který byl na okraji ostrý
a uváděl se do rychlého otáčivého pohybu.
Sekací brusy, když byly již tupé se přibstíly
několikrát za den pískem a karborundem.
Sekací brusy zhotovovaly v Lásově, Dřívově,
a ve Frydštejně a musel si ho dělník, sokač
sám koupiti ze svého výdělku.

Když byly usekané, tak se srážely, šarfova-
ly, ručně na litých šajbách, na které zapuš-
tina voda a jemný písek a uváděny v rych-
lý otáčivý pohyb na ležato, srážely se u krou-
žků ostré kraje po obou stranách. Dále se ty
šarfované strany pilatovaly, či hladily, aby
nebyly od písku rozškrábane a sice na pískov-
covém bruse, na něj tekla čistá voda a otá-
čel se tím rychle na ležato.

Dále se „kuglovaly“, t. jest, aby nebyly ze vnitř
kraje ostré, tak se na malém oblen brusku
ty ostré kraje obroušovaly.

Potom se ručně hranovaly na hranách již z
huti na každém kroužku vyznačeny byly.
Kroužky se hranovaly na stojatém pískovcovém
bruse a pomocí řetízku, který se otáčel po hři-
steli brusu zavedena z vaničky voda na brus.
Kroužek dle velikosti se navlékl na dřevíčko
a pravou rukou v sedli se přidržel na hra-
nach k brusu, při tom se pomalu v ruce otá-
čel, až byly všechny hrany obroušeny.

Vol hranání se odpočítaly a přišly k púli-
rování či leštění v peci již k tomu uprave-
né. Dále se balily do krabic a odvářeli je
majitelé brusíren do Jablonce n. V. do vývo-
zích esportních domů, odtud pak esportová-
ny do ciziny.

Kroužky již z huti se označovaly dle velikosti
tímto čísly a to široké: $1\frac{1}{8}$, $1\frac{1}{4}$, $1\frac{3}{8}$, $1\frac{1}{2}$,
 $1\frac{5}{8}$, $1\frac{3}{4}$, $1\frac{7}{8}$, 2, $2\frac{1}{8}$, $2\frac{1}{4}$, $2\frac{1}{2}$, $2\frac{3}{8}$.
Vše se označovalo za číslem každým " tak.
Číslo $1\frac{1}{8}$, bylo nejmenší, číslo $2\frac{3}{8}$ největší.

Práce, při broušení kroužku byla vesměs u-
kolova. a od každé práce se platilo dle
velikosti kroužku a to od čísel $1\frac{1}{8}$ až do
 $1\frac{3}{4}$ menší cena a od čísel $1\frac{7}{8}$ do $2\frac{1}{4}$,
pak do $2\frac{3}{8}$ větší ceny.

Zprvu se platilo, od práce za sto jednodu-
chých tuctů následující ceny: od protlou-
kání 20 haléřů, od sekání dle velikosti
3 a 4 Koruny, od srážení / šarfování / 2-3-4
Koruny, od plátování / hladění / též tolik,
od kuglování 1 Koruna, od hranování
7 Korun, od pulirování / leštění / jedno Kor.,
tak, že zručný dělník vydělal v úkolové
práci za den, tři až čtyři Koruny.
Tehdy se zpracovávaly kroužky barevné, t. j.:
zelené, modré, topas, aquamarin, onyx, bledě,
violet, křístal, černé a pod.

Rok
1904-8.

Z počátku už-li dostalo dělnictvo, zručnost,
selhávala se práce při zpracování krouž-
ků s obličejmi, mnoho kroužků se při brouše-
ní a pulirování rozbilo a zkažilo, ale bě-
hem dvou - tří let se výroba zdokonalila a
rozšířila se po celém okolí na Žitnombrovsku,
Turnovsku a jinde, tak, že téměř v každé ob-
ci až několik brousů a počítalo se v letech
1905-6-7-8, že je u broušení kroužků cel-
kem zaměstnaných, čtyři až pět tisíc lidí.

Rok
1906-13.

V této době byly v Radčicích tři brousny, a to:
u Linku v čísle 40, podnikali ji tři společníci
Josef Linka, František Koolijs, Bohoslav Palatka.
v čísle 17 společníci Josef Píthán a Fr. Šimůnek,
v čísle 20. Antonín Pošt / padl ve válce 1914-18 /
Poroději brouna dělnická u borůvky v Plochově.
Dále v Dřákově 6 brousů, v Jílovém 1, v Jarkově 1,
Vlastiborě 2, v Plavech 1, Haraticích 1, Ham-
rech, V. 2, v Nachlově 1, v Zásadě 4, v Loučovicích 6,
v Haratině 1, u Láně 1, Vělovka 1,
ve Škaláku 1, na Mýtě 1, v Žel. Brodě 4,
H. Horka 1, Tepce 1 a mnoho brousů na
Turnovsku, Týdštině a okolí.

V brusinách byli zaměstnáni muži, ženy, dívky i mladiství dělníci po vyjítí ze školy a o venkovské dělnictvo stavební, i tovární bývala už nová. Dni mládeže nešla tak do učení na řemeslo a většinou šla po vyjítí ze školy do kroužkáren. Mnozí se říci, že to byly doby nejlepších rozkvětů a blahobytu. Hraměštnaných v těch dobách nebylo a většinou hospodářský život se rozvíjel.

Rok
1903-4-5-6.

I v brusinách se více pilo pivo i kořalka, všem se ne všichni a mnozí milovníci hospod drželi „mnohé pondělky“, ba i úterky a našli se i takové, že měli hospodskou ruzovou náladu i několik dní v týdnu.

Však během tří, čtyř let se brusiní kroužkáři rozšířilo až do kraje na Turnovsko, Trýdštein, Semilsko, Svihova, Šbaidy, Smidlar a j. tím nastala „nadvýroba“, kroužky nebyly tak pěkně zpracovány, klesaly na prodávací ceny v cizině i v Jablonci n. N., i ceny od práce.

V říjnu r. 1905, když ceny od práce byly silně sníženy, vypukla stávka kroužkářů a brusinů zastavená úplně na Žitnobrodsku, Turnovsku a j. Stávka ta trvala, od října, až do konce roku. Ceny od práce částečně zvýšeny, ale dodělávaly se jen staré rozdělovací objednávky, což trvalo šest týdnů. Za zvýšení ceny objednávky nebyly, proto se úplně nikde nepracovalo až do Velikonoc.

Rok
1905-8.

V této době, byl za zelejší kraj zvolen poslancem do říšské rady Rakouské p. C. J. Lisý, učitel, který se zajímal o průmysl sklařský a pro udržení průmyslu kroužkářského podnikal s dělnictvem schůze, porady, tabory a několikrát podnikal s dělnictvem ze Žitnobrodského průvodu do brusin na Trýdštein a okolí, aby průmysl tam nebyl runyrován a byl zachován na delší dobu.

Sklaři ze Žitnobrodského již tehdy chránily průmysl ten, ve slověce utvořily odborové organizace sklařského dělnictva a platily členské příspěvky. Ustřední skl. organizací bylo v Louňnici a mělo název: „Ustřední sdružení děl. sklařs. se sídlem v Louňnici u Železného Brodu“.

Peníze v každé obci byla založena odbočka skl. dílnictva, vybíraný od členů týdně příspěvky a odvozený k Ústředí do Louňovic. Při zede v Rad. úřadích byla v letech 1908-12 odbočka skl. dílnictva. Ústředí vydávalo pro členy svůj časopis "Líšský sklář", jehož prvním redaktorem byl Karel Bouček v Louňovicích, který později nastoupil místo jako úředník v nemocenské pojišťovně v Písku. Po něm byl redaktorem "Líšského Skláře" Petr Balík z Prahy a redakce byla v hostinci "u Kotrbů" v Drákově. Po něm byl pak redaktorem "L. S." po nějakou dobu Josef Lúbas z Jirkova.

Také sklářští výrobci / faktori / se organizovali a utvořili družstvo výrobců skl. kroužků, jímž každý musel zaplatit členské podílky a pak se objednávkami rozdělily v Jablonci n. N. otk podílů t. j. kdo měl více podílů připadlo na něho více práce.

Esportéři / vývozci / pak současně utvořili kartel. Do kartelu esportéři však všichni esportéři nevstoupili, jakož i do družstva výrobců také všichni výrobci nevstoupili a říkalo se jim že jsou "na divoko". Hlavní esportér Dr. Mrabín, žid v Jablonci n. N., nevstoupil do kartelu, kterému dohláovali kroužky výrobci, kteří nevstoupili do družstva a že Mrabín dohláoval do ciziny levněji než-li kartel, stáhl na sebe většinu objednávek z ciziny a brusinky které pracovaly pro Mrabína měly práce na celý týden, kdežto brusinky které dohlávaly do kartelu měly práce jenom na 2, 3 až 4 dny v týdnu.

Proto v lednu r. 1908 byla svolána velká schůze všeho kroužkářského dílnictva, faktorů, esportérů. Schůze ta se konala v Drákově v Sokolovně na níž byli hlavní řečníci E. J. Lisý a Karel Bouček a j. informovali o situaci v průmyslu kroužkářském, což mělo účel ten, aby všichni esportéři, kteří jsou na divoko, vstoupili do kartelu a výrobci na "divoko" vstoupili do družstva výrobců kroužků a tím aby nastal v průmyslu pořádek a udělely se stejné prodejní ceny do ciziny jako i ceny od práce.

Do skončení této schůze v Sokolovně konána hneď schůze esportérů, výrobců a zástupců dělnictva v hostinci, u "Kotěbnů" v Drákově, na níž byl pozván esportér Dr. Urabin a všichni na "divoko." Dr. Urabin napřed slíbil, že se do této schůze dostaví a také se do schůze dostavil. Těto schůzi na něho působeno, aby vstoupil do kartelu k čemuž neměl velice rádi a ngraditi by z té schůze zmizel. Když však se mezi schůzi shromáždili velice zástupci demonstrujícího dělnictva na Drákovském náměstí před Kotěbnovým hostincem, snad ze strachu prohlásil, že vstupuje do kartelu, což podepsal. Pak rychle nasadl do svých saní do nich zapřažen pár koní a ujížděl již za tmy k Jablonci n. H.

Nyní byli všichni esportéři v kartelu a všichni výrobci v družstvu a tímž všechno dělnictvo v organizaci. Leč i potom ubývalo stále práce nebylo dostatek objednávek a cílny, v některé brusírně se pracovalo 4 dny v některých 2-3 dny v týdně a některé brusírně neměly vůbec často žádnou práci, a co se na jedné straně napravilo na druhé se zase zhoršilo a ani kartel ani družstvo neměly dlouhého trvání. Ukázalo se, že je mnoho brusíren a že nastala velká nadvýroba kroužků a následkem toho klesají v ceně na půl.

Ceny hranovaných kroužků obvyklých barv které Rok 1911.
platí esportéři výrobcům za jeden dvojtucet hotových kroužků v krabicích v roce 1911:

| | | | | | | | | | |
|--------------|----------------|----------------|----------------|----------------|----------------|----|----------------|----------------|----------------|
| Číslo: | $\frac{13}{8}$ | $\frac{11}{2}$ | $\frac{15}{8}$ | $\frac{13}{4}$ | $\frac{17}{8}$ | 2 | $2\frac{1}{8}$ | $2\frac{1}{4}$ | $2\frac{3}{8}$ |
| Cena: haléřů | 55 | 57 | 60 | 63 | 68 | 74 | 80 | 86 | 92 |

Ceny za kroužky rubínové hranované dvojtucet:

| | | | | | |
|-----------|----------------|-----|----------------|----------------|----------------|
| Číslo: | $\frac{17}{8}$ | 2 | $2\frac{1}{8}$ | $2\frac{1}{4}$ | $2\frac{3}{8}$ |
| Cena Kor. | 102 | 111 | 120 | 129 | 137 |

Z těchto uvedených základních cen 30 procentní sračka. Když esport výrobci srazil tímž jedné třetinu peněz za kroužky. Cena suroviny (druku):
na 100 dvojtuctů: od $\frac{11}{4}$ do $\frac{13}{4}$ Korun 27-
od $\frac{17}{8}$ do $2\frac{1}{4}$ Korun 32-40 haléřů.

Rok
1911.

V roce 1910 se začaly v některých brusírnách brousiti lepší dlouhé kroužky a to kroužky zrcadlkové, měsíkové, vykládané a kroužky tůtnové granátové. Zrcadlkové tříkrátové obvyčejně kroužky se nejvíce brousily v brusírnách p. Josefa Pily, obecního starosty Drákov a u p. na Bulov. a Drákově. Vše brusímny se nacházely při školce u Volesedádkové v Drákově. Postup při broušení zrcadlkových kroužků byl tento: Když byly kroužky seškané, sražené, platovány a krajní plochy na topolové šajbě vyleštěné, odpočítal je výrobce dělník, který si je vzal domů a doma přikytoval na prostředních 12 hran zrcadla již dle velikosti hran nářezaná. Kytovaly se tím způsobem, že se kroužky přiměrují rozpátily a šelakovou tyčinkou se hrany natřely a přilepily se na ně zrcadla. Když jich měl brusíc takto přikytovaných 25 až 30 kusů na den, v brusírně obrousil krajní hrany při čemž se obrousily ostří kraje zrcátek. Když byly ohraňované, tak se obrousené hrany leštily na kartáčovém stroji, na vodě, do níž se rozmíchala dostatečný podíl prášku t. z. "tripel". Pak se očistily z palin, balily do krabic a dovážely do exportu.

Postup při broušení "tůtnových" granátových kroužků byl tento: Z huti se přivážela do brusírny surovina, která byla v poucích / tůbkách / až 30 cm dlouhých. Tyto roviny seškáci rozsekali na kroužky, buď na široké neb úzké. Pak se sražily / šarfovaly / platovaly, pak hranovaly. Tyto tůtnové kroužky neměly z huti vymačkané hrany, ty hranami na nich museli vybrousiti.

Od hranování zrcadlkových a tůtnových kroužků se platilo v roce 1910 dvacet osm korun, a za tři roky ceny od hranování tak klesly, že v roce 1914 se platilo od této práce i skytováním za 100 jednotlivých kusů již jen 12 korun!

Co se týče strojů, uplatnil se stroj na sražení kroužků, jemuž se říkalo "šarfovačka". Tento stroj se rozšířil od r. 1905 a používal se ve všech brusírnách.

V roce 1910 postavilo novou brusárnu „Družstvo výrobního
dělництва sklářského z. s. s. n. o. se sídlem v Louč-
nici“, které bylo již dříve založeno a mělo přes
50 podílnických členů. Jeden podíl činil 50 korun a
zápisné. Předsedem družstva byl Josef Liška z
Radčic, pokladníkem Josef Vít z Radčic, jednate-
lem J. Liška, úředník nom. pojišťovny v Žel. Brodě.
Stavbu prováděl stavitel O. Vosátka, Velké Ham-
ry. Celkový náklad na stavbu a zařízení činil
na 60.000 korun. Byla to brusárna moderní a
nejlepší v okolí a pracovalo v ní na 40 dělníků
a dělnic. Byly v ní tyto místnosti: dva byty: V.
jednom bydlel Josef Liška, v druhém Josef Vít,
z Radčic. Dále tam byla balírna krovů, pilár-
na, velká brusárna a strojovna pro motor. Vo-
tov tam byl silný na koksový plyn a dynamo
na elektrické osvětlení v celé budově.

Zprvu se v této brusárně pracovalo pro Václava Hou-
jera z Radčic, který v té době exportoval, potom
pro export Dr. Urdlin v Jablonci n. V. Brusárna
pak z nejasných příčin vyhořela a veškeré zářa-
cí a zásoby zboží ohněm zničeny. Následkem malé po-
žární náhrady brusárna se již znovu nemohla posta-
viti, provedena soudní likvidace, spáleniště v dražbě
prodáno, cihly zbourány, které koupil a odvezl Jindřich
Linka z Radčic. Brusárna ta stála na kraji Pl-
chova u Kopalova borůvek vedle vozové cesty. Pozemek
pro ni koupil od Františka Linky, hostinského v
Radčicích čp. 9. Podílníci členové, přišli tam v podíly.

Pak ve Velkých Hamrech utvořila se akciová
společnost, která postavila brusárnu na skleněné
krovinky. Brusárna ta byla o jednom poschodí
stovárním vysokým komínem na parní pohon.
Pak před světovou válkou vyhořela a znovu se
neuzavřela. Komín zbourán. Ze spáleniště pak
upraven obytný dům.

Rok
1912.

V roce 1912, práce v brusárnách u kroužků stále ubývá, dochází z ciziny méně objednávek, ceny klesají, tak, že některé brusárny pracují jen omezeně a některé úplně stojí a nepracují, a dělnictvo z brusáren si hledá práci v továrnách u staveb domů, silnic a p.

Rok
1913.

Dne 3. března v noci r. 1913 vyhořela brusárna Josefa Linky a spol. v Radčicích čp. 40. V domě tam se již brusárna nově nezřizovala a ještě v tom roce na tom místě postaven obytný dům.

Rok
1911.

Dne 28. července r. 1911 v noci vyhořela brusárna Antonína Pošta v Radčicích čp. 20. Brusárna ještě toho roku byla znovu na tom samém místě postavena.

Rok
1913.

Dne 4. listopadu r. 1913 vyhořela brusárna p. Josefa Šilhána a f. Šimunka v Radčicích čp. 17. Brusárna se již znovu nezřizovala a na tom místě pak příští rok postaven obytný dům.

Dělnictvo které pracovalo v těchto brusárnách stránilo tím prací. Pracovalo v nich dělnictvo z Radčic v počtu asi 50 - 60 a byli pak nuceni si najít zaměstnání mimo obec. Škoda tak příkerného zaměstnání, v obci neb již sotva přijde taková doba, aby se zaměstnalo tolik dělnictva v obci.

Roku 1913 a 1914, pak dostaly kroužky obvyklé poslední těžkou ránu, neb těchto dobách se již obvyklé barvy kroužků ani nehranovaly ani nestrážely. Surovina se již jen diamantem rozřezala na kroužky a tak se balily do krabic a odvářely do exportu. K takové výrobě nebylo již třeba brusáren jenom větší místnosti. Průstoj na něm se kroužky diamantem nařezávaly, byl jednoduchý a skládal se z dřevěného podstavce, na němž byla připevněna dřevěná rozvrací hlava,

ktirá mla kličku. Na druhé straně byla umístěna železná ručička na jejímž konci se připravit dobrý diamant, která se mohla lehce pohybovat po zubovitém ráfku. Žuby na ráfku byly vyměřeny podle šířky kroužků. Načítavami kroužků se provádělo lehce. Do hlavy se vložil kroužkový hrnčák, pak pravou rukou se kovová ručička na jejímž konci byl diamant posunula na vnitřní jazyk kroužkového hrnčáku, přiměřeně se na ni přitlačilo. Levou rukou se kličkou hlavou zatočilo a pak tak dále až byl celý hrnčák na řezan. Když byly takto hrnčáky diamantem narýsovány daly se na rozpálenou platinu a na platině se teprve oddělily na jednotlivé kroužky. Na takovém přístroji se narýsovalo kroužků až za 10 ručních sekání. V Rodčicích se takto pracovalo asi v pěti domech.

Krádím ceny takto zpracovaných kroužků za 100 dvojčtů v krabicích zabalené které platily esportem dodavatelům od zpracování:

Za široké: číslo: $\frac{17}{8}$, 2, $2\frac{1}{8}$.
Korun 22.75, 24.30, 25.50.

Ceny za úzké kroužky za 100 dvojčtů, zabalené v krabicích:

číslo: $\frac{11}{8}$, $\frac{11}{4}$, $\frac{13}{8}$, $\frac{11}{2}$, $\frac{15}{8}$, $\frac{13}{4}$, $\frac{17}{8}$, 2, $2\frac{1}{8}$.
Korun: 10, 10.50, 11, 12.50, 13.75, 15.31, 15.92, 16.64, 18.14.

V roce 1913-14 brousily se v jednotlivých brousárnách lepší druhy kroužků a sice tutnový granát, pak arcaotkové tříkrátové kroužky, vykládané, měsíkové a pod. I od těchto lepších druhů kroužků během čtyř let klesly ohromně jak ceny prodejní tak i ceny od práce. Ku příkladu: Od hrnování arcaotkových tříkrátových kroužků a od tutnového granátu platilo se r. 1910 od práce 28 Korun a v roce 1914 v lednu již jen 12 Korun!

Rok 1914. Dne 26. srpence r. 1914 vypukla světová válka a výroba kroužků i korálků úplně zastavena.

Rok
1914-15
16-17-18.

Po dobu světové války kroužky se nevyráběly a v brusárnách se nepracovalo. Jediné firma Zahradník a Šbásek z Těpší měli zářeznou brusárnu v Těpšově svědkárně no. Brodci a tam, v roce 1915 do června se brusily tut: nové kroužky granát. a vyrobili jich veliký sklerol, který po válce s velikým ziskem prodali.

Rok
1919.

Po světové válce k podzimní r. 1919 došla: zuby z ciziny popitávky a objednávky na skl. kroužky a v brusárnách se začalo pracovat. V tomto čase ceny kroužků silně stouply a faktori, kteří měli přelomový sklerol hotových kroužků, vydělali velké peníze a někteří i zbohatli. Po válce se již zdaleka obvyklé barvy kroužků nevyráběli t. j. topas, zelené, modré, aqua, violet a j. a obchod těchto barevných kroužků opanovali Japonci, kteří u nás výrobu těchto kroužků odkoukali a v Japonsku výrobu rozvolli. Lepší druhy kroužků jako granát, jantar a rubín však nedocílili tam vyrobili. Zde na Zelenobrodsku se po válce vyráběli kroužky tutnové, zrcadlové, vločkové, granát, jantar.

Rok
1920-21.

V roce 1920 ceny kroužků značně stouply, tak že změny dělníků v brusárně ku příkl. hranaři vydělal za den v úholové práci až 50 a 60 Korun. Ovšem, že životní potřeby byly v těchto dobách užasne drahé a výdělek ten nebyl stačí. Pak v roce 1921 ceny prudce i od práce počaly již klesati. Po válce se znovu kroužky řezaly diamanty jako v roce 1913-14. Prodávěli však hůře zlokonali. Byli u sinoviny tak tenké řezy, že se daly lehce nožem od sebe oddělit. Potom již vozily hůře do brusáren ovty, kroužky již nasekané, v bednách.

V roce 1922 ceny kroužků i ceny od práce stály více a více klesají a i práce ubývalo.

Rok
1922.

V roce 1923 a 24 přestaly se vyrábět lepší druhy kroužků jako kroužky arcádové i tůňový granát a cizina žádala stále zboží levnější.

Rok
1923-24.

Skelné huti vyrobily nahradku za tůňový granát a vyrobily granát t. zv. "presovaný" t. j. kroužky měly hrany vypresované v huti. Kroužky ty z huti byly barvy načlouhlé a po hrnování, polepení, v brusnici dostaly barvu granátovou. Tůňový granát tím zanikl. Od nového granátu presovaného platilo se roku 1924 od hrnování za 100 jednoduchých tuctů Kč. 70,-, tak, že zručný hrnař vydělal při plné práci za den 30 až 40 Kč.

V roce 1924 vystavil v Radčicích novou brusnicu Josef Hlopal z Radčic z čísla 56. Brusnice ta měla domovní číslo 67. Zprvu se tam brusily kroužky kratky čas hrnovaný granát, potom jen kroužky smrkové / syrové.

V roce 1925 výroba kroužků se stále zhoršuje, cizina chce zboží levnější a přestaly se hrnovati kroužky granátové a jantarové a jinom se srážely a pulirovaly a tak se vyvážely do ciziny. Říkalo se jim kroužky smrkové. Brusníci kteří byli zaměstnáni při hrnování těchto kroužků ztratili tím práci a výdělek.

Rok
1925.

V roce 1925 přišel do módy nový druh kroužků, t. zv. kroužky "lampové" slabé, oblí, bez hran, které skl. huti navijely jako surovinu do rour (jako péro) roura se pak po délce rozřízla a pak každý kroužek se sletoval. Pak se přivážely do brusnic, kde se hrnovaly a pulirovaly. Od hrnování lampových kroužků se platilo brusnicům v roce 1925 od 100 jednoduchých tuctů Kč. 25 a 30, tak, že zručný hrnař vydělal za den Kč. 30, když práce byla.

Nová,
brusárna
v Radčicích
v čís. 2.

V roce 1925, zřídil malou brusárnu ve svém domě Antonín Václavík čís. 2. v Radčicích, kde se začalo pracovat v srpnu r. 1925. Brusily se tam ručně kroužky lampové a groňoít a jantar smirkový. V roce 1925 tam bylo zaměstnáno 10 hnanářů, 6 sraňců, 2 fuhrů, 2 rovnací a balíči.

Rok
1926.

Stroje na
hnanování
lampových
kroužků
1 patent.

V dubnu r. 1926 lampové kroužky se přestaly ručně brusiti, poněvadž v té době vynalezl stroj na broušení / hnanování / lampových kroužků Jan Kopal z Velkých Hořovic se svým bratrem Františkem. Na tento stroj si vyřádili patent. Z počátku patent těchto vynálezců byl však některými výrobci považován bez souhlasu majitele Jana Kopala, tak, že proti porušovatelům zakročil soudně. Spor ten se dlouho táhl. Až v červnu r. 1928 byla s majitelem a družstvem výrobců uzavřena dohoda, podle níž byli uživatelé těchto strojů platiti majiteli patentu licenční poplatky. Poněvadž se znovu vyskytly firmy, které těchto smluv nedodržovaly, prodal dne 10. ledna 1929, J. Kopal licenci firmám Jos. Riold Polubný, Ant. Schmiolt Turnov a Fency Banas v Jablonci n. V. Pak byly licenční poplatky výrobcům odpočítávány z účtu a polovina zisků odváděna Kopalovi a druhá polovina byla rezervována na krytí výloh a sporů, které majitelé licencí vedli za Kopala.

Ruční
brusáři
přišli o
práci.

Následkem vynalezení těchto strojů na broušení lampových kroužků přišlo několik set ručních hnanářů o práci a výrobek jisto na stroji nabrusil jeden dělník až za osm až deset ručních dělníků a kroužky byly lepší obrousené ze strojů. Leč postupem času vinou některých výrobců klesaly stále jak ceny prodeje, tak nadove a následek toho zhoršení kvality vyráběného zboží.

V roce 1926 nastala krise, nezaměstnanost jako ve výrobě, tak v dělnických mzdách. Cizina a export nabízel tak nízké ceny od kroužků, že nemohl za to pracovat faktor ani dělník. Objednávek na kroužky bylo málo a které byly tak za ceny nejmenší. V té době si sráček u šmrkových kroužků za 10 hodin práce vydělal v úkolové práci za den 10-12 korun a práce ta byla ještě málo kdy.

Krise

Sam se staly poměry nesnesitelné, ne jen u kroužků ale téměř v celém sklářském průmyslu. Proto dělnictvo se na schůzích usneslo chránit průmysl sklářský, zjednotit nápravu, konalo schůze na nichž utvořen z dělnictva sbor sklářských důvěrníků, jehož předsedou zvolen L. J. Lisý, bývalý senátor. Tak konány schůze, porady, akce, svolané ministerstvem obchodu na nichž byli zastupováni zástupci výroben, exportu, dělníků a úřadů, na nichž se jednalo o udržení a zlepšení skl. průmyslu.

Schůze.

Krise z r. 1926 vyvrcholila na jaře r. 1927 demonstracemi a stávkou téměř všeho sklářského dělnictva českého i německého z Jablonce a j. V dubnu r. 1927 konal se veliký tábor v Jablonci n. V. všeho skl. dělnictva českého i německého, kde a. jednalo se o celou k nesnesitelným poměrům a. by se upravily ceny a bylo vyváženo do ciziny zboží kroužek, kvalitní a nikoliv zboží šmrkové, nebrusné.

Stávka.

V důsledku toho bylo jednáno na společných akcích o úpravě, k níž pak došlo kolektivní smlouvou. Uspokojilo se částečné dělnictvo, získalo 20 až 30 % zvýšení mzd. Nejvyšší zvýšení mzd. nastalo v oboru mačkářském až 40%.

Úprava cen.

Podle úřední statistiky vyvezlo se z Čsl. republiky v roce 1926 kroužků za 58 miliónů Kč. V roce 1927 se vyvezlo za 55 miliónů Kč kroužků.

Vyvezeno kroužků.

| | | | |
|--------------|-------------|--------|-----------------|
| Roku 1926... | 169.000 tun | v ceně | 1169 mil. Kč |
| " 1927... | 173.600 tun | v ceně | 1144 mil. Kč |
| " 1928... | 12.119 tun | v ceně | 361, 605 000 Kč |
| " 1929... | 13.270 tun | v ceně | 439, 555 000 Kč |

Vyvezeno skl. zboží vesměs.

Konku-
rence.

Konkurence ve výrobě kroužků nastala v Ja-
ponsku, v Německu, a hlavně v Indii ve Fi-
rosabadu, které se snaží napodobiti čsl.
kroužky smirkové, ale i lepší oluhy, krouž-
ky lampové. Dobře jest že zdejší esport má
větší zájem o lepší oluhy kroužků, at' lam-
pových, rysovaných, pevnostových a pod.

Organisace.

V roce 1928, byly v oboru kroužků částečně us-
tálené poměry, jak ve výrobě, tak i ve mzdách
dělnických, nbl se utvořily: Družstvo výrobců
kroužků pro Žitomy, Brod, Jablonce a okolí,
se sídlem v Jablonci n. V. společnost esportem:
"Fancy Bands" v Jablonci n. V. a stávající již
sbor sklařských důvěrníků, který háje zájmy
odělníky. V této době se vyrábějí zde kroužky
lampové zolobené-malované, rysované, šligráva-
né a smirkové / lidové smiglačky. Výroba se
rozšířila a zájem brusírný v okrese Tysockém,
Hostoky, Jeseny, Stará Ves. Družstvo výrobců
kroužků si přeměnilo počátkem r. 1929 jméno
na "Tyrobangles", sídlo zůstalo v Jablonci n. V.
Když se poměry upravily, předcházelo mnoho
anket, svolávaných ministerstvem obchodu,
i schůzí skupin.

Nová
brusírna.

Navijení
kroužků.

Navijení troubel, rour, lampových kroužků pro-
váděli firmi: Josef Riell Polubný a Antonín
Schmidt Fryolstein, na patentních strojích.
Dříve se navijely ručně, většinou ve výrobnách
Lucčanských, které pak převzaly skladi od fir-
my Josef Riell Polubný.

Nová
brusírna.

V roce 1928 postavil v Radčicích novou brusí-
rnu Antonín Václavík z Radčic z č. 2 a to
na bývalém sokolském cvičišti u "líšku". Sta-
rou brusírnu při svém domě č. 2., která nevyho-
rovala zrušil.

Požár
brusírny.

Dne 24. května r. 1928 v noci vyhořela zde bru-
sírna kroužků Josefa Kopala z č. 56. Brusír-
na se již znovu nestavěla a společníci koupili
F. Silhanova a postaven tam obytný dům.

František Kopal druhý majitel, jemuž byla druhá polovina patentu na broušení patentním soustom přičiněna tehde v březnu r. 1929, nabídl licenci Družstvu výroben, které pak v roce 1930 licenci od něho koupilo, čímž se situace Pancey Banasu změnila. Banas koupila druhou polovinu patentu od p. Joba, tajemníka skl. svazu českých výroben a vývozců, který měl neomezené právo za nepřítomnosti Jana Kopala, který se právě nacházel na léčení v Egyptě, s patentem plně rozhodovati. To se stalo v dva dny předtím po předání první poloviny patentu. Jan Kopal se v Egyptě nemylil a za nedlouho zemřel.

Koupe
patentu.

V roce 1930 - 1931, byla výroba kroužků velmi malá. Jejich vývoz poklesl v této době o 27 milio-
nů Kč proti roku 1929 a činil jen 32 milionů
v roce 1930. Z vyvezených kroužků připadlo 60 %
na kroužky kvalitní a 40 % na smirkové. Pří-
čina oslabení nákupu pro náboženské nepokoje v
Britské Indii, / Gandhiho akce / tím výrobní pok-
lesl až o 50 % proti roku 1929. Společnost esporta-
térů Pancey Banas se rozšla a ceny stále klesá-
ly a koncem r. 1931 nemohou již ani brusírny
za ceny již jsou z Indie nabízeny pracovat.
Výroba smirkových kroužků hlavně v barvě grana-
tové byla již jen v málo brusírnách. Co se tý-
ce v letech 1926-27-28 uchránilo a napravilo,
nyní následkem poklesu vývozu pro náboženské
nepokoje v Indii, nastaly poměry ještě horší,
než-li v letech 1926-7. Vývoz kroužků stále os-
labuje konkurence japonská a vyhlášený bojkot
cizích zboží.

Rok
1930-31.

V roce 1932 kroužky smirkované se již téměř
v brusírnách nepřipravují a dodávaly tyto do
esportu přímo skelné huti.

Rok
1932-38.

Vol kroužků lampových ceny stále klesaly a brusáři, které ještě pracují, zavazují se i na zedání, malování, kroužků, které zavazují přímo v brusárnách, ještě dříve tyto obvázeli k malování malířům živnostníkům, kteří se tím zabývali. Následkem toho bylo nyní v brusárnách zaměstnáno nejvíce mladých střevců při malování kroužků. Brusáři v těchto dobách často nepracují i po několik měsíců pro nedostatek práce. V těchto dobách je velika nezaměstnanost vůbec ve všem průmyslu a selsnictvu které je bez zaměstnání dostává podpora, buď od své odborové organizace, nebo ze státní stravovací akce.

Rok
1937

Potom v květnu r. 1937, vypukla stávková vlna všech sklářského selského vůbec, která trvala tři týdny. Poole uzavřel stávková na 30 tisíc skl. dělníků a selské. Došlo k úpravě cen a mzd. Upravena a podepsána kolektivní smlouva a cen. míra mzdová. Tu kroužků nastalo pak částečné zlepšení.

1938.

V květnu r. 1938, následkem mezinárodních politických událostí se obchod s cizinou zase zhoršil, bylo málo objednávek a v brusárnách se pracovalo jen občas, když nějaká objednávka byla. Když pak v říjnu r. 1938 došlo připojení Sudet k Německu, následkem změny hranic a jalovce n.v. se vešlo také v Říši tu výroba kroužků jakož i všech skl. průmysl byl úplně přeměněn. Němci všichni výrobci exportují v této době uprostřed části do ciziny a někteří se usídlili na Železnobrodsku a Turnovsku.

Rok
1939

Když pak 15. března r. 1939. obsadilo Německé vojsko zbytek lecho-slovensko a utvořeno Protektorát lechy-Morava, tu opět nastalo ochabnutí v průmyslu skl., a později pak, po uhlazení se pracovalo v brusárnách dostatečně až do července 1939, ještě nastalo zase ochabnutí. V roce 1939 jest na Železnobrodsku asi osm brusáren na kroužky. V Radčicích je toho času jen jedna.

Od roku 1902, kdy se na Železnobruvolsku počaly
brusiti první kroužky, zamyslíme-li se do dneš-
ní doby, kolik slávek, bojů, demonstrací, schůzí a porad bylo podniknuto na záchranu
spl. kroužků, při čemž i někteří brusíci by-
li odsouzeni a potrestáni žalářem. Uchrániti
a zlepšiti průmysl ten, podařilo se jen na ned-
louhou dobu, aby pak nastaly poměry ještě horší.
Kroužky jsou jen, artikl luxusní, jejichž odbyt
závisí na kupní síle indického obyvatelstva.
Dělnictvo v brusnách za tu dobu prožilo doby
dobré i zlé, avšak dobré trvaly jen krátce.
Kdyby ze všech brusíren byly sepsány přes-
ně, které se v nich odvíkaly, byla by to velká
knihna, zabavná, poučná a mnohdy žalostná.
Byly doby, kdy brusíreny na kroužky rostly jako
houby po dešti a mnoho jich také tak rychle
zmizelo. Výsledkem u kroužků si mnozí dělníci
i faktori částečně pomohli i lépe žili, ale nebo-
hail žádný. Někteří faktori přišli v brusíreny i
někteří esportéři ztratili v obchodě tom majetek.
Kterí to průmysl stálý, jest jen chvílkový a
stavající naobvyrobu se ceny podbírají a klesá-
jí, neb čeho na světě je naobvytek to je vždy
méněcenné a laciné, zvláště když je to zboží
luxusní. Ale práce jen přinesl průmysl ten do
zdejšího kraje výdělek, z něhož měli prospěch ob-
chodci, hostince, řemesla, živnostníci a celý stát,
neb za kroužky do země české přišlo z ciziny
za celou tu dobu na sta milionů Korun.
Do budoucna doufáme, že výroba kroužků se zde
ještě dlouho udrží a že časem se vynajdou ještě
nové vzory kroužků, při nichž aspoň část lidí se
zaměstná.

Narůčil jsem jenom zde krátce, jak se vyvíjely
poměry během let v průmyslu kroužkařském.

Honěm a každým rokem budíž zapsáno do
této knihy, jaké poměry v oboru kroužků stavají.

Prole paměti mé i jiných lidí zapsal

Rudolf Lithán.

1939.